

УДК 342.7(477)

<https://doi.org/10.32703/2663-6352/2025-1-17-16-23><https://orcid.org/0000-0002-2475-0370>

Котюк Іван Ілліч,

доктор юридичних наук, професор

ОКРЕМІ ІСТОРИЧНІ, МОРАЛЬНО-ЕТИЧНІ ТА ЮРИДИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ МОВНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

Анотація. У статті проведено історичний огляд формування мовної політики в Україні та проаналізовано нормативні акти, які були спрямовані на її реалізацію, на предмет їхньої актуальності, відповідності методологічним, морально-етичним і політичним настановам, скоординованості з Конституцією України та відповідними міжнародно-правовими актами, розкрито їхні проблемні аспекти та внесені пропозиції, спрямовані на вдосконалення правового регулювання цих питань.

Ключові слова: мова, політика, закон, права та обов'язки, публічні відносини, патріотизм, мета, завдання, методологічні настанови.

Annotation. The article provides a historical excursion to language policy formation in Ukraine and Law on Ensuring the Functioning of the Ukrainian Language as State is Analyzed on its relevance, compliance with methodological, moral and ethical and political guidelines, coordination with the Constitution and other legal acts, and prospects for its implementation. Suggestions made to improve it.

In particular, attention is drawn to the fact that natural rights of people in their relations with the state may be restricted. At the same time, if the state is legal, then it is bound by its stated rights to guarantee everyone, and therefore its attempt to oblige everyone to use only the state language would be wrong.

Attention is drawn to the fact that the legal regulation of issues related to language requires special attention and should be based on a high culture of law-making process and fundamental legal knowledge. All these shortcomings give the false impression that the requirements of this Law apply to each and all spheres of public life, while its content indicates that it extends only to a certain circle of persons, to the bodies, institutions and organizations designated by it, and public spheres defined by him. The authors of the Law also admit shortcomings that have political significance, which is manifested in the unclear interpretation of the territorial structure of Ukraine, the place of the ARC in its composition, the place and significance of the Crimean Tatar language among the languages of other indigenous peoples and national minorities of Ukraine, which can be used and already used for the purpose of political manipulation.

Suggestions made to select options that would allow the above disadvantages to be avoided.

Key words: language, politics, law, rights and obligations, public relations, patriotism, purpose, tasks, methodological guidelines.

Постановка проблеми. Як відомо, дискусії навколо питань мовної політики, які, як правило, супроводжуються громадянським розбратом та міжетнічними конфліктами загострюються тоді, коли держава вчиняє не надто виважені заходи у цій сфері, а тим паче, коли її участь у цих процесах обмежується лише ухваленням нормативних актів, без належного забезпечення їх відповідними гарантіями. А оскільки в Україні дискусії ці останнім часом знову загострилися, в зв'язку з відкритими політичними заявами та спецопераціями керівництва РФ, спрямованими на знищення української нації як такої, то це свідчить про актуальність наукових досліджень їхніх причин та вироблення відповідних рекомендацій, спрямованих на їх усунення.

Метою статті є аналіз формування мовної політики та нормативних актів, спрямованих на її реалізацію на предмет їх відповідності методологічним, морально-етичним і політичним настановам, скоординованості з Конституцією України та відповідними міжнародно-

правовими актами, а також проблем, що виникають в ході цих процесів та внесення пропозицій, спрямованих на вдосконалення правовідносин у цій сфері.

Етико-політичний аспект проблеми

Основна частина. Якщо зміст відносин людини і держави передбачає не тільки взаємні права, а й обов'язки, то це зумовлює певне обмеження природних прав. Адже навіть інститут громадянства супроводжується цими наслідками, оскільки, наприклад, заперечує ідею космополітизму, який орієнтує на ухилення від виконання обов'язків, до яких воно зобов'язує. Але визнається цей інститут, як правило, тому, що передбачає не тільки обов'язки, а й особистий захист та гарантування державою певний рівень добробуту її громадян. А якщо держава є правовою, то це зобов'язує її природні права людини, одним із яких є право на спілкування рідною мовою, гарантувати кожному і припускалися б помилки та непередбачуваних наслідків ті, хто б змушував кожного послуговатися лише державною мовою, забезпечуючи це лише настанням за непослух офіційних санкцій. І зрозумілим це було завжди. От тому білоруський просвітитель XVI ст. Ф. Скорина казав: “Як від природи звірі, що блукають у пустелі, пам'ятають гнізда свої, риби, що по морю і в ріках плавають, відчують вири свої, бджоли та їм подібні боронять вуліїв своїх, так і люди – де народилися й вирости по волі божій, до того краю велику ласку мають” [1, с. 26].

Тобто, мова є закономірним наслідком прояву генетично закодованого особистого підсвідомого, що постійно спонукає кожного реалізувати його природний інстинкт відчуття власної належності і до того краю, де він народився, і до тих людей, серед яких зростав, формувалася його світогляд і ставав Людиною, якій притаманні не тільки любов до Батьківщини, а й готовність на самопожертву ради неї, що називається патріотизмом і визнається “найвищою чеснотою та джерелом всіх інших чеснот” [2, с.100]. Але оскільки життя часто змушує людей шукати кращої долі в інших краях, а відтак, безпосередні зв'язки з Батьківщиною, іноді – тимчасово, а іноді – й назавжди, поривати та залишати її й своє минуле лише у власній пам'яті. Водночас, невіддільним від кожного залишається його сформований в дитинстві світогляд та материнська мова, за допомогою якої він з дня народження спілкувався з рідними та пізнавав світ, і якщо раптом відмовитись від цього успадкованого скарбу й забути його, то чи не означає це зраду і своєму минулому, і самому собі?

Що ж до політичної зради, то послуговуються при цьому як правило якраз тією мовою, яка справжню суть та наміри зрадника приховує. От тому у даному контексті варто було б згадати хоча б таких ідеологів націоналізму, як Д. Донцов, який зазначав, що у питаннях, які стосуються патріотизму “мова – це не найважливіша річ” [3, с. 21] та В. Липинський, який підкреслював, що головним у формуванні нації є відчуття людиною не тільки “територіального патріотизму”, а й солідарності з усіма постійними жителями своєї країни, а тому писав: “Коли ви хочете, щоб була Українська Держава, ви мусите бути патріотами, а не шовіністами [4, с. 43]. Проте, оскільки мова є не тільки засобом спілкування, а й знаряддям політичної боротьби, то стало зрозумілим, що “у свій час політики візьмуть мову під свій цілковитий контроль” [5, с. 407].

От тому, хоча те, що *на українській землі українська мова повинна процвітати* є аксіомою, але вороги України її століттями намагалися “брати під свій контроль”, українці зобов'язані пам'ятати. А тернистий шлях, по якому і держава, і церква змушували українську мову йти, був вимощений такими офіційними актами як: Указ Петра I про заборону книгодрукування українською мовою (1720 р.); Указ Катерини II про заборону викладання українською мовою (1754 р.); розпорядження Синоду про вилучення українських текстів з церковних книг і букварів (1769 р.); заборона викладання українською мовою у школах Західної України (1817 р.); циркуляр Валуєва про заборону видання українською мовою будь-яких книг (1863 р.); Емський указ про заборону ввезення українських книжок з інших земель (1876 р.); розпорядження про закриття україномовних театрів (1884 р.); Указ Миколи II про заборону української преси (1914 р.) тощо.

Проте промені світла в цьому темному царстві іноді все ж з'являлися. Зокрема, слід визнати, що наслідком Жовтневої революції 1917 р. були й позитивні ініціативи. А однією із них була резолюція “Про Радянську владу на Україні” (1919 р.), в якій зазначалося: *“Зважаючи на те, що українська культура (мова, школа і т.д.) протягом віків придушувалася царизмом і експлуаторськими класами Росії, ЦК РКП ставить в обов'язок всім членам партії всіма засобами сприяти усуненню всіх переешкод до вільного розвитку української мови і культури... Члени РКП на території України повинні на ділі проводити право трудящих мас учитися і розмовляти в усіх радянських установах рідною мовою, всіляко протидіючи спробам штучними засобами відтіснити українську мову на другий план, прагнути, навпаки, перетворити українську мову в знаряддя комуністичної освіти трудових мас”* [6, с. 313]. Що ж, як кажуть, не багато, але й не мало. Не випадково навіть В. Маяковський, під впливом цих настанов, цитуючи М. Вороного, закликав: *“Изучите эту мову! На знаменах, транспарантах алых эта мова величава и проста – “Чуеш, сурми заграли? Час розплати настав!”* [7]. І хоча цієї резолюції не відміняв ніхто, фактична мовна політика в Україні була іншою. А її прикладами стали Розстріляне Відродження й доля одного із його представників М. Хвильового та Постанова ЦК КПРС 1938 р. *“Про обов'язкове вивчення в Україні російської мови”* [8], якою офіційно посвідчувався новий наступ і на українську мову, і на її культуру, і на державність в цілому.

Прогресивний вплив на розвиток культури в Україні справила й так звана “хрущовська відлига”, яка сприяла руху “шестидесятників”. Однак вже в 1964 р. вона закінчилася кремлівським “двірцевим переворотом”. А так як політика “керівної і спрямовуючої сили” в Україні уточнювалась і втілювалась в життя її власним керівництвом, то тут однією з його ініціатив стала постанова Ради Міністрів УРСР *“Про заходи по подальшому вдосконаленню вивчення та викладання російської мови в загальноосвітніх школах УРСР”* (1978 р.). А щоб остудити полум'яну уяву “любителів солов'їної”, їх з приводу і без нього стали відправляти на Колиму, Соловки тощо. А що “закручування гайок” тут відбувалося “круто”, то це й дало підстави для висновку, що *“коли в Москві стрижуть нігті, то в Україні відрубують пальці”*, й яскравим прикладом цих процесів стала доля В. Стуса.

Що ж до подальшої мовної політики в Україні, то вона з часу проголошення її незалежності визначалась і Конституцією, і Законом *“Про мови в Українській РСР”* від 28.10.1989 р., і постановою Верховної Ради про порядок введення його в дію, і Рішенням Конституційного Суду від 14.12.1999 р. щодо застосування державної мови, а також законами: *“Про національні меншини в Україні”, “Про освіту”, “Про інформацію”, “Про телебачення і радіомовлення”, “Про видавничу справу”, “Про рекламу”, “Про друковані засоби масової інформації (пресу)”* тощо.

Проте, як зазначалось на слуханнях *“Про функціонування української мови в Україні”* 22.05.2003 р., хоча законодавча база з цього питання загальноприйнятій світовій практиці відповідає й з відповідними міжнародно-правовими актами узгоджується, однак останнім часом, незважаючи на законодавче закріплення за українською мовою статусу державної, відбувається звуження сфери її застосування, що спричиняє соціальне напруження, породжує сепаратистські настрої, суперечить інтересам національної безпеки України та ставить під загрозу її суверенітет і державне самовизначення. З урахуванням цього було рекомендовано органам влади України ухвалити відповідні нормативні акти та розробити державні програми щодо розвитку, функціонування й дослідження української мови.

Зокрема, напевне ситуацію тут мала покращити *“Концепція державної мовної політики”* затверджена Указом Президента від 15.02.2010 р., проте не сталося й цього. А якщо так, то вже було очевидним, що самі закони, програми і концепції питання не вирішують. Однак “більшість” дійшла висновку, що проблема у тому, що тут ще не вистачає Закону *“Про засади державної мовної політики”*, який згодом був поіменований *“законом Колесніченка-Ківалова”*, й 5.06.2012 р. він з'явився. Водночас, ситуацію він лише ускладнив, а крім того,

став приводом для деструктивних процесів у міжнародних відносинах України, наприклад з Угорщиною, і ситуацію потрібно було виправляти.

Методологічний і техніко-юридичний аспект проблеми

Проте як відомо, дуже часто благими намірами дорога вимощена у пекло. Не випадково ухвалення 25.04.2019 р. Закону “Про забезпечення функціонування української мови як державної” зумовило також лише негативний резонанс. От тому відповідної гостроти набрало й питання, чи можна було його уникнути? А з позицій сьогодення, відповідь тут однозначна – безумовно, тим більше, що шляхів тут було декілька. Зокрема, до одного з них підштовхує відповідь на питання, а на скільки актуальним було ухвалення цього Закону в тих соціально-політичних умовах, які на той час склалися в Україні, й що змінилося після його появи фактично? А з іншого боку, чи не зумовлене саме таке його сприйняття українським загалом не стільки ідеологічними, як його техніко-юридичними недоліками? А якщо так, то це свідчить й про фаховий рівень правотворчості, який також може зумовлювати небажані політичні наслідки.

Зокрема, насамперед привертає увагу назва Закону – “Про забезпечення функціонування української мови як державної”, з якої випливає питання – забезпечення де: 1) в усьому світі, чи лише в Україні? 2) в усіх сферах суспільного життя України, чи лише в окремих з них? 3) його вимоги стосуються кожного, чи лише окремих осіб, а якщо так, то яких? Адже багатозначність його назви не виключає того, що він створює ілюзію загрози посягання на традиційні приватні цінності й провокує негативні емоції та обурення, що й використовується в політичних маніпуляціях. Тим прикрішим цей недолік стає тоді, якщо взяти до уваги, що вказана назва суперечить змісту Закону, що яскраво ілюструється й його ч. 2 ст. 2 та іншими його нормами, згідно з якими “Дія цього Закону *не поширюється на сферу приватного спілкування та здійснення релігійних обрядів*”. Адже очевидним було й те, що якщо у назві Закону його автори забулися додати – “в Україні”, то це давало підстави для висновку, що її “закляті” друзі цим неодмінно скористаються й стверджуватимуть, що визначені ним вимоги стосуються й Росії та Африки. А додатково аргументом у них при цьому буде й те, що згідно з ч.7 ст.3 цього Закону одним із його завдань є “поширення української мови у світі”

Некоректною є й назва Розділу V “Застосування української мови як державної *в публічних сферах*”, оскільки зміст Закону свідчить про те, що його вимоги стосуються *і не кожного, і не кожної публічної сфери* суспільного життя.

Не скоординованими є й назви Розділу IV “Застосування державної мови в роботі органів державної влади, органів влади автономної республіки Крим, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій державної і комунальної форм власності” та Розділу V “Застосування української мови як державної в публічних сферах”. Адже така їх редакція дає підстави для висновку, що відносини, які регламентовані Розділом IV, публічною сферою не є. То чи не краще б було назву Розділу V уточнити словами “в інших публічних сферах”?

Важливим є й те, що свідомо діяльність завжди спрямована на досягнення певної мети. Саме тому згідно з однією з методологічних настанов, на якій базується засада юридичної визначеності, мала б бути задекларована й мета, з якою ухвалювався даний Закон. Адже саме чітке визначення мети, сприяє чіткому визначенню й предмета та завдань правового регулювання. Якщо ж вважати, що мета Закону закладена у самій його назві, то це означає не тільки ігнорувати вказану настанову, а й не розуміти того, що назва закону з його метою та змістом може бути й не скоординована, прикладом чого і є даний Закон, зміст якого свідчить про те, що ним, крім загальних положень (Р. 1 та Р. 2) визначено конкретних осіб (Р. 3), конкретні органи, установи і організації (Р. 4) та конкретні публічні сфери (Р. 5), на яких він поширюється. А якщо так, то навіщо було цією назвою створювати враження, що природне право кожного спілкуватися рідною мовою цим Законом заперечується. І чи не кращою була б назва цього Закону “Про особливості функціонування української мови як державної в окремих сферах публічних правовідносин”? Адже саме про це і йдеться у його п. 7 ст. 1 і в п.

1 ст. 2, згідно з якими “Статус української мови як єдиної державної мови передбачає обов’язковість її використання на всій території України при здійсненні повноважень органами державної влади та органами місцевого самоврядування, а також в інших публічних сферах суспільного життя, які визначені цим Законом”. І саме це і є його метою, яка й мала б бути офіційно закріплена у його преамбулі. Не зайвим при цьому було б зберігати й ухвалений 28.10.1989 р., з бездоганною назвою і належним змістом, Закон “Про мови в Українській РСР” як базовий.

А з урахуванням політичного значення цих положень, у ст. 1 Розділу I “Загальні засади” потрібно було б не обмежуватись ототожненням державної мови з офіційною, що є безпідставним, а дати розгорнуте її визначення, з якого також випливало б що для сфер міжособистісного спілкування, якщо воно навіть і є публічним, державна мова обов’язковою не є. Адже за його наявності було б зрозумілим кожному, що, наприклад, виголошення тосту на весіллі, мовою якою кому заманеться, хоча ця okazія також є публічною, Закону не суперечить.

У контексті визначення мети Закону характерною є й його ст. 5, якою передбачено ухвалення відповідної програми сприяння опануванню державної мови, яка має визначати “основні стратегічні цілі та пріоритетні завдання державної політики щодо підтримки державної мови”. Адже логічно припустити, що автори Закону, який стосується мови, знають її самі, а відтак, вони мали б знати й те, що поняття “мета” і “ціль” не одне й те ж, оскільки мета – це завчасно передбачений кінцевий результат певної діяльності. А що такого слова у російській мові немає і воно там замінюється словом “цель”, то це їхня проблема. А у нас слово “ціль” – це те, у що потрібно влучити. Та й взагалі, нікого ж не дивує те, що у нас мова – це одне, а язик – зовсім інше, а в Росії – є тільки “язык”, що у нас є і любов, і кохання, а в Росії – тільки “любовь” тощо. І саме це й свідчить про онтологічне багатство української мови.

Що ж до завдань Закону, то хоча вони у ньому й визначені, але сподіватись на те, що їх можна буде розв’язати лише завдяки самому Закону і відповідній Програмі, можна лише тоді, якщо не знати, що для цього обов’язково потрібно створити систему відповідних умов і гарантій. Не випадково Венеційська комісія акцентувала увагу на тому, що “за особливих умов, які склалися в Україні, збалансована політика у мовній сфері вимагає належних гарантій для збереження державної мови як інструмента єднання суспільства”. Але про такі “дрібнички” у Законі й не згадується. Не випадково він швидше схожий на інструкцію, якою визначені переважно організаційні аспекти проблеми, яка є його предметом. І якби його метою було саме це, то він міг би стати доповненням до вже наявних актів у цій сфері. Проте “до основи і затем” простежується й тут.

Юридично некоректною є й конструкція “єдиною державною мовою...” якою автори Закону буквально зловживають. Свідченням цього є хоча б те, що лише у ст.1 вона використовується шість разів (!). А тим часом вона суперечить ст. 10 Конституції згідно з якою “Державною мовою в Україні є українська мова”. А якщо так, то мантра “єдиною” є безпідставною взагалі, оскільки про запровадження подвійної державної мови в Україні ще не йдеться.

Юридично некоректним є й п. 5 ст. 1 Закону, згідно з яким “Порядок функціонування і застосування державної мови визначається виключно законом”. Адже згідно з загальними правилами юридичної техніки, положення, закріплені в законах, у практиці правовідносин неодмінно деталізуються у підзаконних актах. А якщо так, то чому це не стосується питань, які є предметом цього Закону? Та й передбачена Законом “державна програма сприяння опануванню державної мови” також буде підзаконним актом. Про це ж йдеться й у п. 1 ст. 7 згідно з яким, особи “зобов’язані опанувати державну мову на рівні, визначеному законодавством”, оскільки категорія “законодавство” охоплює і закони, і підзаконні акти.

Спірною є й назва ст. 6 “Обов’язок громадянина України володіти державною мовою”, оскільки такого обов’язку Конституцією України не передбачено, а згідно з її ст. 19 “Правовий порядок в Україні ґрунтується на засадах, відповідно до яких ніхто не може бути примушений

робити те, що не передбачено законодавством”. І якщо навіть мову й визнати одним із державних символів, а вона по суті ним і є (!), що й мало б бути закріплено у Конституції, то вона зобов’язує лише “шанувати” ці символи. А якщо ця ж конструкція використана і в назві Розділу III “Обов’язок володіти державною мовою”, то навіть з техніко-юридичного погляду постає питання, навіщо було цей же обов’язок дублювати, створюючи ілюзію, що якщо у ст. 6 він стосується лише громадян, то у Розділі III до цього зобов’язують кожного. Тим більше, що фактично у цьому розділі визначені саме ті категорії осіб, на яких цей обов’язок поширюється фактично. А якщо так, то чому б у цій назві не скористатися конструкцією “Категорії осіб, на яких поширюється обов’язок володіти державною мовою”?

Надто категоричним є й зміст п. 1 ст. 6 згідно з якою “Кожний громадянин України зобов’язаний володіти державною мовою”, оскільки рівня цього володіння він не передбачає. А без цього він суперечить, наприклад, п. 1 ст. 7 згідно з яким, особи, які набули громадянство в особливому порядку “зобов’язані опанувати державну мову на рівні, визначеному законодавством”.

Очевидним є й те, що і визначений цією нормою строк “упродовж одного року з дня набуття громадянства” протягом якого особа повинна вивчити українську мову, є нереальним. Показовим тут є й та обставина, що відповідь на питання, “а якщо вона цього обов’язку не виконає, то що?”, у Законі відсутня.

Спірною є й ч. 3 ст. 2 згідно з якою “Порядок застосування кримськотатарської мови та інших мов корінних народів, національних меншин України... визначається законом...”. Адже вона суперечить ст. 10 Конституції згідно з якою “В Україні гарантується вільний розвиток, використання і захист російської, інших мов національних меншин України”. І ця конструкція пояснюється чисельністю носіїв вказаних мов, а кримсько-татарська меншина за цією ознакою інших з них не переважає. А якщо так, то чи не можна було цю гостру проблему обійти за допомогою конструкції “В Україні гарантується вільний розвиток, використання і захист мов всіх її корінних народів і національних меншин”. І хоча на цю деталь можна було б уваги й не звертати, але зміст Закону дає підстави для констатації, що він взагалі стосується переважно української та кримсько-татарської мови, свідченням чого є протиставлення у назві Розділу IV органам державної влади України “органів влади АРК” й подальші конструкції зумовлені цією назвою. Адже згідно з Конституцією (ст. 2) Україна є унітарною державою, а АРК у її складі є адміністративною, а не політичною автономією. В іншому разі її потрібно було б визнавати федерацією, а АРК наділяти додатковими політико-правовими повноваженнями, в тому числі й правом на самовизначення. А якщо так, то це й зобов’язує в унітарній державі розрізняти органи державної влади і органи місцевого самоврядування тому що інших за такої політико-територіальної організації у ній бути не повинно.

Що ж до політичного значення цього нюансу, то його прикладом є те, що вже на першій прес-конференції після окупації Криму, В. Путін, повторюючи риторику представника РФ у Раді Безпеки ООН, виправдовував політику і фактичні дії Росії щодо України тим, що: 1) оскільки в Україні відбулася революція, внаслідок якої вона стала новою державою, з якою ніяких угод ніхто не укладав, то умови Будапештського меморандуму на неї не поширюються; 2) оскільки АРК у складі України перебувала у формі *політичної, а не адміністративної автономії*, а її населення фактичним станом справ було незадоволене, то це давало АРК право звертатися за відповідним захистом.

Тобто, всупереч фактичному стану справ, команді Путіна політико-правовий статус АРК вигідно тлумачити саме як політичну автономію. Але навіщо ж Україні самій надавати їм для цього безпідставні “підстави”?

Юридично некоректним є й п. 6 ст. 1 Закону, згідно з яким “навмисне спотворення української мови в офіційних документах і текстах, зокрема навмисне застосування її з порушенням вимог українського правопису і стандартів державної мови, а також створення перешкод та обмежень у застосуванні української мови *тягнуть за собою* відповідальність, встановлену законом”. Адже закріплюючи таку конструкцію в Законі, його автори мали б подумати: 1) якщо наслідки не “тягнуться”, а зумовлюються, то бездумно повторюючи алогізм “тягнуть за собою відповідальність”, вони діяли умисно, чи з необережності? 2) президент України писав, що він “професор” з метою дискредитації української мови, чи з інших причин? 3) звичка окремих державних діячів України розмовляти українською мовою через

ніс “с хрипотцой” – на блатний манер, це навмисне спотворення ними цієї мови як символу української нації, чи їхня генетична ознака “крутого хлопця” з містечкової підворотні, продуктом якої вони є? 4) мода політиків і журналістів безпідставно “кидатися” іноземними “слівцями” – це свідчення їхньої “грамотності” чи порушення вимог цього Закону? А без відповіді на ці питання доводити вину майбутніх порушників цієї норми буде непросто.

Отже, все це дає підстави для висновку, що перш ніж ухвалювати цей Закон, над ним ще мали б попрацювати не тільки “професори”, а й професіонали.

А чи не стати б Україні англомовною?

Огляд нормативних актів, якими визначається мовна політика в Україні був би неповним, якщо не згадати, що 4.06.2024 р. було ухвалено й Закон “Про застосування англійської мови в Україні”. І хоча в техніко-юридичному аспекті він є досконалішим, все ж задуматися над багатьма важливими політико-правовими питаннями змушує і він.

Насамперед це стосується його Преамбули, перше речення якої викладене так: Верховна Рада, “керуючись Конституцією України, що підтверджує європейську ідентичність Українського народу, незворотність європейського та євроатлантичного курсу України, що покладає на державу обов’язок сприяти вивченню мов міжнародного спілкування...”. А якщо так, то постає питання, а якою, зокрема, нормою Конституції України підтверджується “європейська ідентичність Українського народу”? Та й чи Конституцією це питання визначається взагалі? А якби визначалося б, то на питання “чому Україна є європейською державою?” потрібно було б відповідати “тому, що так записано у її Конституції”. Проте такої норми у Конституції України немає і це добре. Адже достатньо того, що вона містить норму згідно з якою “Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава” (ст. 1), хоча про кожну з цих ознак вона може лише мріяти. Так, тут можна було б похизуватися знанням того, що Конституція як нормативний акт, не тільки закріплює правовідносини, які вже склалися, а виконує й прогностичну функцію. Але оскільки вона є Основним законом, то його норми повинні відповідати дійсності.

Слід відзначити й те, що Конституція України не містить жодної норми й щодо “незворотності її європейського та євроатлантичного курсу”, а тому і у цьому положенні Преамбули бажане видається за дійсне.

Що ж до англійської мови, то на її вивчення Конституція України не орієнтує також. Адже згідно з її ст. 10 “держава забезпечує всебічний розвиток і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України. В Україні гарантується вільний розвиток, використання і захист російської, інших мов національних меншин України. Держава сприяє вивченню мов міжнародного спілкування”.

Важливим є й те, що згідно з ст. 1 цього Закону “Статус англійської мови в Україні: 1) англійська мова належить до мов міжнародного спілкування в Україні; 2) держава сприяє вивченню англійської мови громадянами України”. А якщо англійська мова належить до мов міжнародного спілкування, а ними є не тільки вона, то чому цим законом віддається перевага саме їй?

Більше того, якщо “метою цього Закону є сприяння забезпеченню застосування англійської мови як однієї з мов міжнародного спілкування...”, то постає питання як це положення корелюється з ст. 8 Закону “Англійська мова у сфері освіти” згідно з якою держава сприяє цьому шляхом: 1) забезпечення застосування англійської мови в освітньому процесі для дітей раннього, молодшого та середнього дошкільного віку в закладах дошкільної освіти; 2) забезпечення обов’язкового вивчення англійської мови дітьми старшого дошкільного віку в закладах дошкільної освіти; 3) забезпечення обов’язкового вивчення англійської мови (як першої або другої іноземної мови) в закладах загальної середньої освіти, професійної (професійно-технічної), фахової передвищої, вищої освіти відповідно до освітньої програми, за якою заклад освіти проводить освітню діяльність...” тощо. Адже згідно з цими положеннями фактично вказане “сприяння держави” зводиться до беззастережного обов’язку вивчення англійської мови “з пелюшок” і до смерті. А що це означає фактично, то про це яскраво свідчить та обставина, що згідно з п. 1 ст. 7 Закону “Про забезпечення функціонування української мови як державної”, особи, які набули громадянство в особливому порядку “зобов’язані опанувати державну мову на рівні, визначеному законодавством упродовж

одного року з дня набуття громадянства”. А якщо так, то хіба це не свідчить про визначені державою пріоритети у вивченні української та англійської мови?

А якщо так, то як це узгоджується з нормами Конституції України, згідно з якими: “держава сприяє консолідації та розвиткові української нації, її історичної свідомості, традицій і культури, а також розвиткові етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності всіх корінних народів і національних меншин України” (ст. 11); “не може бути привілеїв чи обмежень... за мовними або іншими ознаками” (ст. 24); “ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя..” (ст. 32); “громадянам, які належать до національних меншин гарантується право на навчання рідною мовою чи на вивчення рідної мови у державних і комунальних навчальних закладах або через національні культурні товариства” (ст. 53); “конституційні права і свободи не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією” (ст. 64) тощо.

Та й з практичного погляду вивчити іноземну мову справа не проста, от тому Закон і орієнтує на вивчення її протягом всього життя. Що ж до того, що згідно з Законом іноземці можуть вивчити українську мову за один рік, то утопічність цієї вимоги є настільки очевидною, до такого висновку могли дійти лише ті, хто не вчив ніякої мови взагалі. Що ж до того, що рівень опанування і українською, і англійською мовою буде підтверджуватись не рівнем фактичного володіння нею, а відповідними довідками, як це відбувається на даний час, то це прямий шлях до корупційних зловживань, яких у цій сфері де купувати не тільки довідки про інвалідність, а й дипломи і про вищу освіту, і про наукові ступені, і про вчені звання тощо, стало звичним, вистачає й без цього Закону.

Висновки. Отже, ухвалення закону – це важливо. Але щоб закон не сіяв громадянського розбрату і міжетнічних конфліктів та належним чином виконував покладені на нього функції, він повинен насамперед спиратися на високу юридичну культуру правотворчого процесу та фундаментальні юридичні знання.

Що ж до практичного функціонування української мови, то зрозуміло, що ухвалити закон, це важливо, але це лише перший крок, а тому важливішим при цьому є створення системи відповідних умов, тобто, засобів і заходів, які б сприяли його реалізації, які, як відомо іменуються гарантіями, найважливішими з яких є економічні, ідеологічні, політичні, юридичні, громадські та міжнародні. А якщо таких умов не створено, а злидні заставляють українців опановувати мови своїх сусідів, у яких вони наймитують, то потрібно бути готовим до того, що незабаром і їхні діти віддаватимуть перевагу не українській мові, а мовам цих сусідів. От тому крім законів, потрібно було б ще й подбати про такі умови, щоб українські матері над колицками своїх дітей не плакали, а співали українських пісень, а тоді українською мовою захочеться розмовляти кожному. Адже колись процвітала й латинська мова, але лише тоді, коли процвітала римська держава.

ЛІТЕРАТУРА

1. Культура української мови. За ред. В. Русанівського. Київ: “Либідь”, 1990. С. 26.
2. Руссо Ж.-Ж. Цит. за: Себайн Дж., Торсон Т. Історія політичної думки. Київ, 1997. С. 100.
3. Жулинський М. Велич національного обов’язку. День, 2012, № 135–136. С. 21.
4. Липинський В. Листи до братів-хліборобів про ідею і організацію українського монархізму. Київ; Філадельфія, 1995. С. 43–44.
5. Маркс К. Німецька ідеологія. Твори, Т. 3. С. 407.
6. Резолюція ЦК РКП (б) “Про Радянську владу на Україні”. Ленін В.І. Повне зібр. тв. Т. 39. С. 313–314.
7. Маяковский В. Долг Украине. URL: <https://ru.wikisource.org>
8. Про обов’язкове вивчення в Україні російської мови. Постанова ЦК КППС 1938 р. URL: zakon.rada.gov.ua.